
RATKA MARIĆ

POTKULTURNE ZONE STILA

Jugoslovenski kontekst ratničkog šika

Značenjska mapa omladinskih potkultura bivšeg jugoslovenskog prostora protivrečno je oblikovana u senci političkog stila, pod snažnim uticajima i uprkos nadzoru ideološkog aparata. Medijski i publicistički snimak omladinske stilske scene postepeno je nastajao. Teorijska obrada sačekala je osamdesete godine. *Punk u Ljubljani* predstavlja prvu eksperimentalnu etnološku analizu Andreje Potokar. Antropološki snimak beogradske potkulturne scene Ines Price, izložen je u studiji *Omladinska potkultura u Beogradu – Simbolička praksa*. Obrisu kulturološke analize beogradske potkulturne dinamike naznačeni su u istraživanju grupe autora *Mladi i neformalne grupe – u traganju za alternativom*. "Omladinske (pod)kulture", u pojmovima nepriznate i alternativne kulture, razmatrane su u studiji *Sporne kulture* Borisava Džuverovića. Analize potkulturnih fenomena sa svetske i domaće scene objavljene su u časopisu *Potkultura* 1-4 i rok almanahu *Drugom stranom*. Pledoaje za razlikovanje shvatanja kulture u mnoštvu kultura sreće se u studiji *Zaboravljena kultura* Dragana Kokovića. Odredivši dominantne i potkulturne modele kulturnog života, Milena Dragičević-Šešić je utvrdila različita svojstva alternativnih muzičkih, intelektualnih, umetničkih, disidentskih, narkomanskih i delinkventnih potkultura. Analizu neofolk kulture i novokomponovane ratne kulture ponudila je u knjizi *Neofolk kultura – publika i njene zvezde*. Sintetički pregled omladinske subkulturne scene u Sloveniji, objavljen je u studiji *Profano – kultura u modernom svetu*, Gregora Tomca. Ova istraživanja svedoče o delovanju marginalnih potkulturnih pojava

i o raznolikoj teorijskoj obradi simboličke prakse omladinskih potkultura na nekad zajedničkom kulturnom prostoru.

Dešavanja na postsocijalističkoj potkulturnoj sceni upućuju jedinstven izazov savremenom etnologu, sociologu, psihologu, kulturologu, antropologu i muzikologu. Različite potkulture u Jugoslaviji, ne samo omladinske i muzičke, izučavali su najviše naši autori, etnolozi Ivan Čolović, Bojan Jovanović, sociolozi Vlada Anđelković, Dragan Radulović, Maja Korać, Ivana Spasić, Sonja Liht, Aco Divac, Ana Rajić, psiholozi Ljuba Stojić, Ružica Rosandić, Emil Kupek, Lepa Mladenović, sociolog kulture Branimir Stojković, publicisti Branko Maširević, Velimir Ćurgus Kazimir i istraživači medija. Tim Ribek, istoričar sa Harvarda, u istorijskom pregledu promena potkulturne muzičke scene u zemljama bivšeg istočnog bloka (Rusija, Poljska, Čehoslovačka, Mađarska, Bugarska, Rumunija), istražujući balkansku rok scenu, pominje i Jugoslaviju, ali izostavlja analizu. Američki sociolog sa Berklija, Erik Gordi, u istraživanju kulturnog i supkulturnog života u Beogradu, tokom vremena krize, posebno se osvrće na fenomen turbo folka.

Ovaj rad nastao je pod uticajem savremenih studija kulture, simboličkih interakcionista, nove britanske teorije potkultura, poststrukturalista, postmodernista i predstavnika personalne sociologije iz Slovenije. Na osnovu višegodišnjeg istraživanja beogradske potkulture nagovestiću pravce moguće analize savremenog fenomena kakav čine *omladinske potkulture ratničkog šika*. Većina istraživača simboličkog života mladih tumačila je sliku koju su potkulture želele da izlože o sebi i analizirala su prikaze izgleda i ponašanja u masovnim medijima. Oni su nastojali da obuhvate ne samo doživljaje učesnika, već i usmerenost posmatrača, reakcije društva i medija.

Istraživanja Andreje Potokar, Gregora Tomca, Ines Price, Milene Dragičević-Šešić i ova analiza, ukazale su na sličnosti, ali i značajne razlike između izvornih, najčešće britanskih modela potkulturnog otpora i "prenesenih", kreativno primenjenih stilova u "domaćem" kontekstu. Ritualno nerazvijene scene, različitog simboličkog habitusa mladića i devojaka, drugačije su prihvatale zapadnjačke uticaje, ispostavljajući raznolike lokalne učinke. Pokretanjem rasprave o autentičnosti novostvorenih elemenata stila i učincima "donetih" vrednosti izdvojeni su preobražaji potkulturnih značenja u novom kontekstu. Analiza upečatljivog uticaja panku na potkulturno stvaralaštvo slovenačke scene

ponudila je, tokom devedesetih godina, nove argumente. Poređenja sa manje razvijenom, beogradskom pank verzijom produbila su istraživanja i uputila na nove zaključke. Sredinom osamdesetih, postalo je jasno da se umnožavaju izvori već izraženih razlika u životu dva bliska potkulturalna sveta, i da se sudbine aktera pank scene sve potpunije razdvajaju u prisustvu nejednakih političkih stilova.

Aktuelni trendovi izučavanja potkultura u skandinavskim zemljama, Kanadi, Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji i Latinskoj Americi oslanjaju se na značajnu analitičku građu američkih i britanskih teorija omladinskih potkultura. Sačinjene su studije koje prate *premeštanje* simboličkih slika skinheda, panka, rejava, repa, fanka, hip-hopa i analiziraju preobražaje različitih stilova unutar bogate omladinske potkulturne scene u Velikoj Britaniji. Poznati autori, poput Jingera, Klarka, Hola, Gilroja, Hebdiđža, Frita, Brejka i Midltona (Yinger M., Clarke J., Hall S., Gilroy P., Hebdiđe D., Frith S., Brake M., Middleton) stižu kritičare i sledbenike među savremenim istraživačima iz drugih zemalja. Intelektualna zajednica analitičara potkultura upućuje mnogobrojne autore na saradnju, bez obzira na različite sredine i discipline iz kojih dolaze, teorijske orijentacije i individualne preferencije. Veliki broj analitičara, opredeljujući se za istovrsna područja objave i pokazatelje potkulturnih inovacija otkriva preobražaje strukturalnih konflikata. Istraživači su se usredsredili na stilska umeća mladića i devojaka, njihovu neposrednu upotrebu simboličke moći. Ponudena tumačenja različitih učinaka primene stilova podstakla su me da potražim neposredne odgovore aktera i uporedim značenja razvijena u različitim kulturnim kontekstima.

Udeo izvornih doživljaja simboličkog sveta različitih pripadnika omladinskih potkultura posebno je značajan za rekonstrukciju značenja koja su svojstvena našoj sredini. Totalitarni kontekst sputavao je razlikovanje, a kvaliteti pojedinca neadekvatno su vrednovani. Demokratska tranzicija društva predviđa periode potvrđivanja individualnih inicijativa. Uloga stila u svakodnevnom životu oslobađa posebnu dinamiku otkrivanja značenja ispoljenih razlika. Oblikovanje novih stilova života iziskuje poštovanje izrazitih individualnih stavova. Savremene metode analize intersubjektivnog sveta beleže primenu posebnih taktika uvažavanja ili poricanja drugog, usvojenih među pripadnicima potkultura. Potreba mladih aktera stila da stupe u svet odraslih dominira poljem u kome se pokreću značajne simboličke prakse. Tako, sa mesta podređenog, pripadnici potkultura iskušavaju spremnost društva da toleri-

še razlike. Strategije potkultura povezuju početnu usmerenost sledbenika na sebe, sa *uzbuđenjem* koje doživljavaju kada su posmatrani i medijski primećeni. Stil postaje dostupan tek kada pripadnici potkultura nauče kako da upadljivo obeležje razlike *preobrate u iskustvo samoprihvatanja*. Kada akteri, obeleženi statusom neposlušnog deteta, oseće snagu i lepotu svog doživljaja, tada, uprkos panici, poricanju, osudi i odbacivanju sredine, oni otkrivaju umeće osobenog izraza. Kada svojim stilskim oznakama *izazovu pažnju*, stvaraoci stila zainteresovano umnožavaju pretpostavke slobodne magijske proizvodnje. Ako, makar i privremeno, *izdrže u razlici*, nauče kako da odbrane pravo na svoj stav, onda nastoje da samostalno *opstanu u kulturi*. Upoznavanje sa različitim medijima i ovladavanje veštinama oblikovanja značenja približava ih otkriću važnih oblasti života. Akteri domaćeg potkulturnog miljea zainteresovani su da ulože sebe u semantičku igru. Budući da su osujećeni na drugim, personalizovanim društvenim scenama, mladići i devojke postižu uspeh u samopredstavljanju. Prepravljajući zatečena raspoloženja osvajaju nezavisnu poziciju u stilu, a prevrednovanjem mase "plutajućih" značenja stiču novi identitet – postaju "neko" na potkulturnoj sceni.

Istraživači su tumačili pokazatelje, a mediji su svedočili o stilskim učincima domaćih potkultura. Analize upotrebe potkulturnog diskursa ukazale su na značaj koji su pojedinci bili spremni da pripišu pripadništvu "zajednici ukusa". Različitim strategijama sopstva, upućeni u značenja potkulturnih rituala i početnički odani fetišima stila, mladi pospešuju oblikovanje multikulturnog prostora. Uslovi koji podstiču izražavanje mnoštva identiteta pogoduju razvoju raznolikih diskursa kasne moderne. Razuslovljavanjem pripadnika potkultura od kontekstualnog fanatizma *mene*, usmeravaju mladiće i devojke prema prilagodljivijim stilskim izborima. Istraživanja su pokazala da su mladi zainteresovani za svet svakodnevnih mogućnosti. Akteri novog stila života okreću se oblikovanju ukusa i sami izrađuju stvari kakve bi hteli da upotrebljavaju. Spremni su da se posvete i drugim sadržajima života, izvan isključive posvećenosti stilu.

Život raznolikih potkultura, u trećoj Jugoslaviji, upućuje izazove istraživačima opredeljenim da prate promene važnih raspoloženja koja preporučuju pojedinca za politički stil i izdvajaju ga iz oskudnog diskursa svakodnevlja. Analitičari su rekonstruisali neočekivani retrosmer nastalih promena, a publicisti su objasnili povratak mitskim izrazima, nacionalnom etosu i kolektivnim uzdržima. Analiza kulturnog konteksta upućuje

na prepoznavanje oznaka regresivnog obnavljanja umišljenih delova prošlosti. U potkulturama ratničkog šika dominira "arhaični duh i reduktivno mišljenje". Poseban značaj pridaje se preimenovanju zatečenih kolektivnih obrazaca ponašanja. Stilski preobražaji navika sredine modernizuju se "vraćanjem" građanske patine ili glamuroznim umišljanjem povratka u urbanu budućnost. Životi novopokrenutih stilova zavise od oskudnih predstava, vizuelnih sklonosti i osećajnih privida domaće scene.

Etnolozi, muzikolozi, sociolozi, politikolozi i sociolozi kulture istraživali su retrosmer "zastarevanja misli i ljudi", poništavanja "praktičnog smisla budućih kolektivnih projekata... fantazijama čiste katastrofe i neobjašnjive kataklizme" (Jameson, 1995: 70). Ivan Čolović je analizirajući uticaj "svetih priča plemena" na savremenu kulturu istakao primere primene mitova etničkog nacionalizma na različite kulturne nivoe. Milena Dragičević-Šešić je ukazala na populističke elemente preovlađujućeg kulturnog modela i stil života seoske omladine, osvetljavajući fragmentarna polja potkulturnih značenja. Analizirajući različite oblike simboličkog izražavanja, ukazala je na preovlađujuću pojavu "nacionalog mitomanskog kiča koji odiše podjednako i megalomanijom i ksenofobijom" (Dragičević-Šešić, 1994: 184).

Prevlast mitskog nad racionalnim svetom oblikuje diskurs kič patriotizma. Potkulture su preuzele obrasce ratničkog vremena i obznanile nedostatnost simboličke moći. Nostalgična potraga za korenima i povratak drevnim oznakama nacionalnog identiteta približila je našu kulturu svetu koji je zastareo. Svakodnevice najvećeg dela mladih je izložena praktičnom učinku agresije i diskursu terora. Istraživači traže adekvatne analitičke moduse koji bi obrazložili rogobatnu "prestilizaciju" života i teme kojima se obraćaju akteri domaće kulturne svakodnevice.

Rituali sukobljavanja

Mladići i devojke na različite načine odolevaju ili se prilagođavaju savremenim strukturalnim poremećajima "društva", u procesu preobražaja bivšeg totalitarnog u autoritarni građanski diskurs. Akteri omladinskih potkultura izazivali su pseudodogađaje. Tek je trebalo sročiti otpore ideološki nametljivom oglašavanju procesa "demokratizacije" ratničkog političkog stila, budući da postojeći akteri nisu bili dovoljno snažni i uticajni.

Rekonstrukcija aktivnog stava mladih prema aktuelnom društvenom i kulturnom kontekstu upućuje našu pažnju na različite stepene izdvajanja neposrednih potkulturnih strategija džibera, dizelaša, krimosa i poklonika rejva. Izazivački, ratnički modeli "pobunjenika" uticali su na rasprostiranje militantnih ikona četnika "oslobodilaca" i krimosa "patriota". Simbolički *otpor* dezertera, alternativa *urba zone*, izbeglička i iseljenička mladež i *protivnici* ratnog lobija sa aktivne mirotvorne scene suprotstavili su alternativne znake preovlađujućim obrascima "proizvodnje" protivnika i prepoznavanja "neprijatelja". Centar za dekontaminaciju, Beogradski krug, Žene za mir, Žene u crnom i Centar za antiratne akcije očuvali su oaze razuma. Svojim upozorenjima, ukazivanjem neposredne pomoći ugroženima i blagovremenim uticajima oživljavali su rituale međusobnog smirivanja borbenog ponašanja. Protestni koncert (1992) udruženih beogradskih rok bendova postavio je simboličku prepreku zaboravu pogubnih učinaka odricanja potrebe za saradnjom. Komercijalna destrukcija minimuma pragmatičnog smisla za simboličko zajedništvo ohrabivala je populističku netrpeljivost različitih ukusa.

Rizični izvori oživljavanja ratničkih potkultura ograničili su efikasnost raznovrsnih oblika individualne neposlušnosti i redukovali moć grupnog protivljenja pokazateljima patologizacije "gradanskog" društva. Potiskivanje vitalnih strategija i navala primitivizma blokirali su suptilnu stilizaciju, omeli su stvaralaštvo urbanih potkultura i "ućutali" rok scenu. Umnožavanje delinkventnih potkultura izazvalo je neobuzdanu surovost u aktivnom oblikovanju "političkog temperamenta". Isticanje rušilačkih pokazatelja suzilo je kanale kojima je bilo moguće izraziti suprotne simboličke stavove i raspoloženja – podstaći izraze *stvaralaštva i tolerancije*. Analiza posebnih potkulturnih znakova, koji nagoveštavaju osipanje, nekad aktivne, domaće rok scene zahteva obimnije istraživanje. Upućivanje u kontekst nastanka novih aktera koji oživljavaju stare i prekrajaju nove potkulturne tajne, isto tako je odgovoran zadatak. Odlučili smo se samo da naznačimo obrise scene u previranju, kao predlog budućem istraživanju.

Neposredni učinci simbolički uobličeni odgovora mladih na ratničku orijentaciju sukobili su se sa usvojenim umećem izražavanja i načinima zadovoljavanja potreba. Osobene strategije potkulturnog sopstva suočile su mladiće i devojke najpre sa regresivnim društvenim tokovima. Preobražaji stvaralačke egzistencije, ometanje imitatorskog diskursa i pojava novih – šik potrošača

haosa – svedoče o skromnim simboličkim sredstvima aktera koji rešavaju probleme priklanjajući se stihiji ratničkog konteksta. Postojeći mehanizmi osujećivanja i blokade mladih, "gurnuli" su ih prema rešenjima koja nude prilagođavanje ratničkom stilu. Otkrićem taktika "spontanog" isticanja i "naplate" borbenog ponašanja poremećena je komunikacija društva sa omladinom. Izazovi "plišane revolucije", marta 1991. i studentskog protesta 1992. okupili su aktere potkultura sa različitim stilskih scena. Otkrili su kratkovidost režimske primene obrazaca "poražavanja" protivnika, ignorisanjem stvaralačkih izazova. Nespremnost političkih aktera da pokrenu osećanja prijateljstva nagovestila je sliku društva nesposobnog da uvaži jasne zahteve njegovih delova za osmišljavanjem vitalnih strategija. Potiskivanje stvaralačke saradnje bilo je pogubno. Umesto da preusmeri snažne izraze nezadovoljstva potkulturne scene prema rekonstrukciji svakodnevnog života, državni aparati blokirali su tokove komunikacije produkujući kaos civilnog društva. Upečatljivi stvaralački podsticaji omladinskih potkultura "učutkani" su, a kritički orijentisana javnost "skrajnuta" je stampedom egzistencijalnih pretnji i svakodnevnih nevolja. Protivnicima ratničke opcije "ponuđena" je budućnost apatrida, put unutrašnje emigracije, sudbina begunaca ili poklonika novih pravila ratničke "potrošnje".

Porast patologije "građanskog" društva uzrokovan je neravnotežom ključnih procesa u kontekstu. Prenaglašavanjem nezadovoljstva gubitnički usmerenih podanika blokirani su zaštitnički rituali zajednice. Pragmatikom žrtvom poverenja unižena su već oskudna usmerenja na realne pokazatelje kvaliteta života. Dodatnim pozivanjem na tradicionalno raskošan repertoar balkanskog inata, opustošene su rezerve simbolički zapuštenog osećanja etnosa. Podstičući destruktivna pražnjenja osujećenog sopstva, politički autoriteti su usmerili društvene grupe na kuđenje drugog, a masovni mediji pospešili izražavanje mržnje prema različitom. Ratnički šik je unovčio neobuzdane tokove "pravednog" otpora "svetskoj zaveri". Zagovornici "odbrambene" agresije ignorisali su mere predostrožnosti, a napadački obrasci pokrenuli su lavinu kriminalnih učinaka. Iskustvo pseudouspeha ohrabrilu je zagovornike definitivnog obračuna da se upuste u nove preraspodele simboličke moći klevetanjem, ponižavanjem, podređivanjem, prevarom, otimačinom i uništavanjem protivnika. Usporilo je prihvatanje neophodnih mehanizama poznavanja razlika i uvažavanja drugog. Potisnulo je vrednost ličnog izbora, osujetilo kvalitet društvenog stvaralaštva i neutralisalo obrasce tolerancije razlika.

Iščezavanje individualnih vrednosti pogodovalo je inverziji čitave skale razumevanja lepog i usponu novih značenja u potkulturama ratničkog šika. Procesi globalnog ideološkog poricanja samoupravnog dekora podudarili su se sa "odlaganjem" revolucionarnih, asketskih modela i uvođenjem "novih slika" raskoši i bezočnosti. U deklarativnoj fazi transformacije postsocijalističkog u "građansko" društvo, mazohistička strategija gubitničkog naciona odložila je trijumf "istorijskog" pretakanja mitske prošlosti u svakodnevni uspeh. Izostao je najavljeni preobražaj neprijateljstva u stilizovani razračun poštovanjem procedure miroljubivog izmirjenja dugova. Otkriće izvora svakodnevne sreće odloženo je za bolja vremena. Pojedincu je dopušteno da se sam neposredno uveri u stvarne sadržaje dobiti vlastitog "ratništva". Rituali pretnje i zastrašivanja protivnika oživeli su memoriju kolektivnih ozleđa.

"Prekrajanjem" mapa politički autoriteti su se suočili sa raspadom etno-konstrukata, a kulturna javnost svedočila je rasulu osećaja zajedništva. Usledio je "preobražaj" zajednice u anarhično društvo, iščezle su garancije statusa slojeva i uzurpirana su legitimna prava pojedinca. Istovremenim obezvređivanjem značaja institucija simulirani su sadržaji građanske "demokratije" svršenih činova. Razorne strategije *Ja* udaljile su mlade od stvarnih izvora kulturne egzistencije. Stvaralačka osećajnost osujećena je agresivnim nastupom, a nosioci novih vrednosti pokorili su se komercijalnom diktatu populističke mašte. Masovno rasprostiranje slika unesrećenih sudbina obezvređilo je društvene projekte smislene konstrukcije. Unižavanjem smislenih izbora ugroženi su motivi za konstrukciju stilova, obezvređen je estetski standard. "Pomeranjem" korisnih značenja, neutralisano je osećanje mere. Preokretanje društvene zajednice u potkulturnu, ratničku "svetinu", izazvalo je pometnju u doživljajima vrednosti i blokiralo svakodnevni ritam života.

Potkulturni stilovi na Zapadu uvažavani su kao pokazatelji neposredne tražnje simboličkih usluga i robe. Praktično, mladići i devojke potvrdili su se kao pouzdani detektori raspoloživog individualnog kapitala. Mladi pripadnici potkultura izloženi su protivrečnim društvenim uticajima. Buntovnim stavom oni nastoje da prevrednuju zatečene kulturne obrasce i odbace zvanične estetske ponude. Mladalačka akcija doživljava se kao uzurpatorski čin i uznemirujući "retuš" stvarnosti. Oni ulažu *osećanje nezadovoljstva* u stil. U društvima zapadne demokratije gde je razvijena kontrola društvenog života, potkulturni akteri su usmereni na margine društva. Njihova ponuda novih vrednosti pro-

puštena je kroz tržišta stila i obeležena je kao alternativna. Kada je društveni kontekst prožet patogenim uzorima, onda simbolički izvedeni sadržaji umiruju neobuzdana raspoloženja, upotpunjavajući kontrastne oblike njegove reciklaže. Umesto najavljene idile "svih Srba", u zemlji ...nalik na Švajcarsku ili Švedsku, osnažena je patogena društvena diferencijacija na bahate poslušnike i nemoćne uglednike. Refeudalizovan je pogon grčevitog uspona gramzive, zgrtački orijentisane nove bogataške egzistencije i mase apatičnih gubitnika. Pretežan deo stanovnika Srbije našao se u stvarnosti nepregledne bede, prisiljen da usavršava "veštine" života sa prekomernom emisijom povreda, prevara i straha. U svakodnevnom životu mladići i devojke izloženi su nezavidnim iskustvima laži, gladi, izdaje, sumnje i bespomoćnog besa.

Ratnici bez oružja

Omladinske potkulture u Srbiji, u poslednjoj dekadi drugog milenijuma, deluju u zajednici povećane osetljivosti, u mikroprostorima urbanih enklava. Među grupama usmerenim na bezobzirno samopotvrđivanje i rasterećenje primalnih svojstava emotivne strukture, mladići i devojke traže svoje mesto pod suncem. Autoritarna matrica simboličkog pokoravanja čitavih slojeva društva obnavlja ozleđujuća iskustva neprijateljstva. *Strategije svakodnevnog ugrožavanja smislenih oblika života* još nisu obelodanile granice svojih pogubnih učinaka. Oskudne su mogućnosti da mladi oblikuju samostalnu egzistenciju u srpskom društvu. Obziri prema tradicionalnim obrascima sputavaju kreativnu inicijativu u svakodnevnom životu. Izazvana blokada društvenog sveta ukazuje da predstoje višedecenijski periodi oživljavanja sveta pojedinca. Isto tako, neophodni su procesi simboličkog razgrađivanja agresivnih obeležja "raskida" omladinskih potkultura sa statusom podređenosti. Ratnički kontekst je pokrenuo pojavu stilova suprotstavljenih oznaka. Grupe mladih samostalno obrađuju iskustvo *otpisanosti*, sažimaju različite doživljaje *pokoravanja*, spašavajući sopstveno umeće izražavanja. Reagujući na povećano prisustvo nasilničkog ponašanja, mladići i devojke otkrivaju kako da se odupru primitivnom izgledu, izbegnu prevarantski gest i odbrane sebe u neizbežnom susretu sa "novim gazdama" javne sudbine.

Tokom širenja ratnog sukoba, medijska slika društva bila je toliko "pomerena" da su simboli otkaćenosti mladih postali neprimetni, a gnevni odgovori minulih potkultura delovali su razložno uprkos neadekvatnoj

receptiji. Globalizacija strukturalnih lomova promenila je ključne osobine omladinskih potkultura. Osim *uzdržanosti* prema ratničkom kontekstu čitavog društva, mladi su ispoljili i suprotan stav – neki među njima su prepoznali svoju šansu i *priklonili se izazovima "snalaženja"* u haosu, unovčavajući tuđu zbunjenost. Obe krajnosti potkulturnog iskustva bede, podređenosti i hedonistički mahnitog uživanja u potrošnji ratničkog šika mogu se uopštiti do modela analize ostalih slojeva društva.

Medijsko predstavljanje prvih posleratnih omladinskih potkultura, početkom šezdesetih u Britaniji, izazvalo je "moralnu paniku" i ponudilo poligon za *rasterećenje neprijateljskih reakcija javnosti*. Spektakularni izgledi mladeži, danas, nikog posebno ne uzbuđuju. Snažna osećanja zgroženosti i obožavanja usmerena su na druge sadržaje, bolest, nasilje u porodici, muzičke i sportske zvezde. Nakon pankera i esid haus potkulture, nema izrazitije stilske pojave u zemljama razvijenog Zapada. Potkulturni izgledi postali su deo svakodnevnih osećajnosti mladića i devojaka, izvor stilskih obeležja za masovnu potrošnju i područje stvaranja alternativnih kulturnih vrednosti. Skala namernih ispada, uznemirujućih znakova i disonantnih zvukova potkultura, u svakodnevici razvijenih društava, doživljava se kao isticanje *novih polja značenja*. U građanskom poretku, stilovi života mladih doživljavaju se kao vitalna osobina konteksta da iznova *rekonstruiše značenja svakodnevnih osećajne strukture*. Građansko društvo usvojilo je pravo potkulturnog *Ja* da se razlikuje. Životvornom navikom mladića i devojaka da samostalno izražavaju prioritete vrednosti, oblikuju se "povišena" ili "cool raspoloženja" kao sastavni deo stila.

Pojava "padavičara", bitnika, hipija, pankera i dizelaša ubrzala je izdvajanje pojedinaca u domaćim uslovima, ali nije uslovlila privikavanje sredine na razliku. Ni prve oznake stila nisu mladima olakšale zadovoljavanje svakodnevnih potreba. Sredina tradicionalno blokira izražavanje individualnog stava i suspenduje javno predstavljanje prava mladih na svoj svet. Dinamika društvene receptije potkulturnog diskursa ukazala je na potcenjen doživljaj vrednosti. Mediji pokroviteljski tumače značaj i ulogu omladine u društvenoj zajednici. "Zvanični" modeli uticaja mladih bili su oskudni, a obrasci delovanja podređivani su likovima starmalih aparatčika. "Zaobilazni" podsticaji privatnog života, razvijani neformalnim ukrštanjima aktera različitih protozajednica, delovali su na marginama. Aktuelni rezultati istraživanja stavova mladih, grupe autora iz Instituta za političke studije, ukazali su na značajna pomeranja

vrednosne strukture prema sadržajima privatnog, porodičnog života i potvrdi ličnih sposobnosti. Dobijena je lista prioriteta: brak, porodica, obrazovanje i studije. Politička moć, bogatstvo i medijski uticaj mladih pročitani su kao nepoželjna orijentacija. Više od polovine mladih svoju budućnost vidi u inostranstvu.

Elementi "nerazvijene i neprevrele društvene situacije" (Gredelj, 1995) proželi su savremeno društvo a rasulo je poprimilo sadržaje kulturne regresije. Dezorijentacija u sistemu vrednosti, suvišna frustracija i inverzija vrednosti ispunili su pojedince agresivnim stavom pripremajući porast kriminalizacije društva. Tradicionalni koreni nastanka maloletničkog prestupništva potvrdili su postojanje stvarnih, nezadovoljenih potreba omladine. Obnavljanje simbolički oskudnih rešenja ogolelo je primenu agresije. Brutalno prestupništvo, porast zločina i prevara među mladima ukazuju na rigidnu emotivnu strukturu i primitivan "obračun" postojećih simboličkih ulaganja. Postojanje alternativnih vrednosti i razvoj solidarnosti u stilu nagoveštavaju da mladi ne moraju predstavljati pojedinačni izbor kao isključiv i sudbinski. Analize razvijenih potkulturnih modela potvrđuju da se osećajni učinci privrženosti potkulturi ne moraju izolovati ekstremnim raspoloženjima i vrednostima, niti sve devojke i mladići moraju da "štite" *Ja* onako fatalno kako to predviđa primitivni skript etnosa ili maloletničke bande.

Strategije podviga

Vrednosnim preokretima u domaćem kontekstu višestruko su osujećene potrebe mladih ljudi. Ideološki zalog rekonstrukcije etnostrukture žrtvovao je vrednosti kao što su život, dom, zdravlje, svakodnevna sigurnost i zaštita identiteta. Neposrednim marsijanskim zahtevima prineta je kolektivna potreba za sudbinskim predanjem, žrtvovane su ikone *pobednika*, harizma *veličine* i simboli *nadmoćnosti*. Simbolička moć nije prijanjala uz svakodnevne potrebe, niti su stvaralački rituali prihvaćeni kao pristupačno iskustvo. Akteri domaćeg ratničkog konteksta bili su skloni da obezvrede potrebe ličnosti i da se priklone jarnosnim, kontrakulturnim odlukama koje će obavezati pripadnike "plemena" da podnose suvišnu oskudicu kvaliteta života. Mladima je ponuđena "naknadna" sudbina prestupnika, a prihvatanjem patriotskih simbola mogli su da "isprave" brzoplete odluke prošlosti, "otkupe" reputaciju "crnih bisera". Akteri odobrene pljačke, razaranja i zastrašivanja prepoznavali su sebe u službi avanturističkog nadahnuća. Pod patronatstvom legalnih or-

gana izlazili bi iz senke prestupa. Kao junaci potkultura ratničkog šika, ubrzanom "potrošnjom" ljudi, obezvređivali su ideale. Prisivajanjem simbolike zla, učestvovali su u improvizovanoj "licitaciji" svetskih trendova, otkupu sudbina, biznisu ljudskim resursima. Upriličili su prevremenu rasprodaju populističkog videnja građanskih vrednosti. U meri u kojoj je poredak pokušavao da se stabilizuje, rešavanje problema mladih tražilo je prevrednovanje sadašnje parapoličke i protokulturne scene "krimosa" i zamenu simbolički "potpunijim" nosiocima osećajne strukture superiornosti.

Rasprostiranjem ratničkih uzora borilačkog ponašanja, u društvu su preovladali rituali napada i obračuna, a trijumf jedne volje potvrđen je učincima "čišćenja" prostora od "tuđih" tragova i drugačijih strategija života. Ekstremni primeri razaranja, viđeni na prostoru bivše Jugoslavije, "socijalizovali" su kriminalna iskustva kao rigidne oblike potrošnje ratničkog samopredstavljanja. Približavanje zločina svakodnevicu i ustoličenje nekažnjive prevare kao običnog sadržaja života, snizilo je prag tolerancije i udaljilo je mlade od potkulturnih strategija sopstva usmerenih na egzistenciju u kulturi. Moć užasa i tuđi zločinački podvizi pretvorili su aktere potkultura u vinovnike svakodnevnog zlodela. Izazivanjem beznada drugog, suočili su kulturnu javnost sa oskudnom moći saosećanja i nedovoljnom utehom domaće žrtve.

Potkulturna svakodnevica neposredno je izložila mladiće i devojke novim izvorima simboličke moći. Ovaj pristup zasniva strukture straha i neprijateljstva. Akter, sposoban da prepozna izazov koji obećava brzo zadovoljenje potreba i nasilno "rešava" svoje probleme, priklonio se veštinama oblikovanja ratničkog stila. Otkrićem "patriotskog" izvora potvrde sopstva, mediji i ratnički lobi pretvarali su pljačkaša, ubicu, nasilnika u branioca "rodne grude" zaštitnika "roda", nacionalnog mučenika i obrnuto – motivi junaka ratničkog šika izazvali su protivrečne učinke. Osećanje zadovoljstva, prisutno u zločinačkim potkulturama, osuđeno je na kompleksne matrice socijalizacije i praktični rad rastvaranja osećajne strukture psihopatoloških obrazaca ponašanja.

Mladi pojedinac, koji se priklonio ratničkoj egzistenciji, bez obzira na masovnost ili trenutnu zastupljenost obrasca, osuđen je da upozna obe strane procesa. Podozrivost sredine prema miroljubivom stavu jednog dela mladih iskazivala je *prestup razlikovanja*. Metafora "antiratni profiteri" upozoravala je na *snažan strah od mirotvorstva*. Optužbe "strani plaćenici, izdajnici", za

aktere orijentisane na saradnju i isticanje diskursa razlikovanja svoje odluke od kolektivne volje, otkrivala su oskudnost prijateljskog raspoloženja prema različitim modelima života u domaćem kulturnom kontekstu. Nedostatak veštine razumevanja drugačijeg iskustva izazvao je podozrivost prema civilnim procedurama rešavanja sukoba. Snaga uverenosti u časnost i univerzalnost podrške ratničkoj opciji podrazumevala se jedino do trenutka kada je trebalo obrazložiti "uspeh" zvaničnih "mirotvoraca" koji su prizivali, pomagali i tolerisali izbor ratničkih metoda.

Zarobljeni u paralelnom svetu zavisnog sopstva, mladići i devojke su "dopunjavali" svoj identitet prestupničkim iskustvom. Najavom odmazde, akteri su ostajali "verni" simboličkim arhetipovima pretnje. Sumnjičenjem drugog i održavanjem prostora *nadmoći*, oni su izbegavali kaznu, poričući posledice svog izbora. Čekajući priznanje za naručene podvige, nosilac ratničkog stila samostalno namiruje podnete "žrtve", upotpunjavajući memoriju užasa. Rasprostranjenost potrošača ratničkog šika ukazuje na pogodnost savremenog konteksta za rasterećenje zločinačkog sopstva. Sudeći po učincima delinkvencije u svakodnevici mladih, najvažniji motiv potkulturnog aktera jeste da prepozna sebe u ratobornom izgledu, zvuku i ponašanju. Iako ga osećajna *struktura ne odvaja* od namera kojima stremlji stvarni ratnik, potkulturni izbor ga *simbolički razlikuje* od drugih pripadnika društva. Mladi prestupnik doživljava urbanu svakodnevicu kao neprijateljsko okruženje i simbolički se troši kao da je neprestano u centru sukoba.

Pokazatelji povećanog maloletničkog nasilja i uspon delinkvencije upućuju na različit odnos aktera prema prestupu. Poređenja sa izrazima omladinskog kontrakulturnog protivljenja društvenom poretku nude nam jasne pokazatelje isključivanja iz nepoželjnog sveta. Javne osude vojnih begunaca, dezertera oglašavane su na medijima, a prozivke intelektualne i mirovnjačke omladine kao "izdajnika" i "kukavica" odjekivale su svakodnevnom scenom. Ideološki čin neslaganja sa pogubnom odlukom učešća u masovnom rušilaštvu vrednovan je u medijima kao teži prestup, a javnost je mirotvorni izbor podvrgavala većoj sumnji od učešća u ratnim razaranjima protivničkih meta. Oba izbora, umeće blagovremenih mirovnih pregovora i nanošenje smrtonosnih povreda trenutnom neprijatelju čine mentalnu "skicu" potenciranih kolektivnih veština.

Simbolička "naplata" greha, prebijanje dugova ulaze u osećajnu istoriju pojedinca. Pripadnik potkulture do-

življava odgovornost, a kolektiv se opterećuje iracionalnim navikama odbijanja nelagode priznanja, odlaganja kazne i oslobađanja krivice. Pravo na drugačije mišljenje nije uneto u kodeks moralnog ponašanja sredine. Preuzimanje odgovornosti za izbor svog ponašanja nije opšteprihvatljiv u ratničkom mentalitetu. Učesnici u javnom govoru koristili su medije kao pogon za rasterećenje, ne uspevajući da razluče udeo u krivici javno izrečenog nagovora na etnoheroizam i prekrajanje mapa. U trenutku, simbolička obrada poraza pretvorila je stratege ratničkog šika u saučesnike zločina, a osujećenu sudbinu dezertera preokrenula je u pronicljiv mirotvorački zalog, prevrednujući učinke obe emotivne strukture.

Za većinu potencijalnih aktera potkultura, period višegodišnjih sankcija i prekid kontakta sa svetom, umanjili su izvore prihoda, pojačali osećaj nesigurnosti, blokirali prenos informacija, otežali pozajmljivanje gotovih stilskih rešenja iz inostranstva i odložili izlaganje izvorima kreativnijeg oblikovanja potkulturnih stilova. Domaća scena je zakazala u ponudi alternativnih, samosvojnih stilova. Odvojena od preovlađujućeg mehanizma potkulturnog uigravanja stila – oponašanja aktuelnih kretanja na potkulturnim scenama sa Zapada usmerila su se na umivanje i lakiranje slojeva u usponu. "Kućna radinost", zatečena sveopštom nesrećom, okrenula se prerušavanju, hedonizmu i drugim mehanizmima oblikovanja stila i pokazateljima njegove "izvornosti" – sjaju, raskoši, brzini. Simulirala je život celovite urbane scene mladih "šminkanjem" užasa i zastrašivala je ratničkom neobuzdanošću. Simbolički izraz bede, tuge i poraza nije pronašao svoje potkulturne promotere. Stvarni lik uspona aktera scene zaklonjen je mnogostrukim skrovitim vezama sa ratištem. Pokazalo se da je stilizacija pogona zla, mržnje i sumnje prevelik zalogaj za izražavanje osećajne strukture koja pokreće pretežan deo učesnika scene i smišlja kreativnu opremu za nastup mladih aktera.

Kriza domaće rok scene, navala turbo folka, dugogodišnje potiskivanje mladih na društvenu marginu istakli su političke legitimacije i pragmatične oznake potkulturne "uniforme". Oblici i sadržaji bivše simboličke scene nedovoljno su istraživani, a novi akteri koji nastoje da oblikuju stil nisu privukli pažnju analitičara. Novi likovi scene: *dizelaši, krimosi, folk reperi, rejveri* prionuli su uz simboličke oblike potrage za rešenjima svojih stvarnih problema. Upadljivim izgledom, oni otkrivaju neposredan izbor vrednosti. Pojačani militaristički znak, oživljen u kontekstu potkultura ratničkog šika, socijalizuje delinkventni status mladih i

rituale ratničke potrošnje stvari i osećanja. Autoritarni društveni govor, opravdavajući simulirani etnotrans, ohrabrio je navalu agresivnih potkulturnih nastupa. Pojačan ikonama materijalne snalažljivosti, "šljašteći" oklop obesnih bogataša na potkulturnoj sceni sudario se sa predstavnicima paralelnog sveta opuštenih aktera omladinske potkulture i šarmom "tipičnih", simbolički snalažljivo obrađenih, "skromnih" dečaka i devojčica.

Simbolički prostor ratničkih potkultura otvorio je arenu sučeljavanja različitih muzičkih ukusa u "krvavo bojište". Mesta potvrde svog izbora i provere značenja stila, akteri svode na obračun sa mrskim znakom i proterivanje *tela drugog*. Mladi panker, koji je pucao iz pištolja u pripadnika drugog muzičkog ukusa, priznao je samo svoju netrpeljivost za različit zvuk. Pucaanje je doživeo kao herojski nastavak ukidanja razlika, produžetak svakodneвно prikazivanih scena sa ratišta u masovnim medijima. *Borci za svoju razliku*, domaći "kandidati" novih potkulturnih stilova, izražavali su neprijateljstvo prema tuđem ukusu i surovo su kažnjavali nesmotreno odstupanje od svog uvida, ostrašćene procene značenja izgleda aktera drugačijeg stila.

Među potkulturama ratničkog šika izdvaja se scena radosnog i nežnog sveta. "Kul", neohipi struja rejev potkulture, stiće sve više pristalica. Uspelim uobličavanjem potkulturnog znaka u kome se prepoznaje deo mladalačke scene, uprkos otežavajućim okolnostima, odolela je napadnim ponudama konkurentskih grupa. Delovi urbane rejev scene u Beogradu snalažljivo zaostaju priključujući domaću tehno uniformu svetskim trendovima. Nabavkom nosača zvuka, prepravkom odeće, dekorom, koreografijom nastupa i kreiranjem izgleda, rejveri ubedljivo pobijaju utisak o inerciji domaće scene i neizbežnosti agresivnog nastupa. Isto tako, brzina povezivanja narko-mafije i animatora rejev scene, "mig" gradskih vlasti i lakoća dobijanja dozvola za velika okupljanja u gradu otvaraju put značajnom tržištu mirovnog transa. Porast "zvanične" cene stila potvrđuje estetizovan kontrakulturni izbor i obrazlaže aktuelnost stila, čije širenje mora da otrpi ratnički lobi.

Snažni upadi ratne i nacionalistički izvitoperene svakodnevice, materijalna oskudica, profilerski preobražaji upravljačkog političkog i tehnokratskog sloja, poništili su status podmlatka srednjih slojeva. Pojava novih bogataša u periodu vidljive stagnacije društva iznadauje dinamikom, dubinom i raznovrsnošću nosilaca retropojava. Namesto ekspanzije urbanih ritmova, obeležen je zov ratničke zabave i potrošnje "plena". Omladina se povezala sa populističkom retorikom vo-

jevanja i razvojem *ratničkih potkultura*. Mladi "ratnici", bilo da se priklanjaju fetišima ratničkog šika ili namerno izostavljaju ikone stila, određuju se prema *na-glašenim ratničkim svojstvima konteksta*. Osobine potkultura ukazuju na to da nosioci, na primer, dizel znaka, ne vladaju ukupnim značenjima stila, niti su im razumljive oznake "upasivanja" koje izazivaju šaljiv odnos sredine prema njima. Izbor različitih pokazatelja *brzine, snage* i diskurs *prevare* održavaju dizelaše u zoni potrošnje ratničkog šika i simboličkog pre-svlačenja ubrzanom prepravkom političkog "kostima".

Modernizovana oprema aktera potencira otporne tehnologije održavanja napetosti i rigidan stav koji isključuje prostor drugog. Zastupnici *brzog plena* i *bespogovornog tlačenja* postaju junaci potrošnje promenljivih ratničkih prilika. Pojavu *apatrida, vojnih begunaca, povratnika sa fronta, mladih invalida* i *izbeglica* ne prate vidljivi simbolički oblici koji izražavaju njihov problem, niti medijske slike predviđaju rešenja koja bi im pomogla da postanu bliži sebi. *Nezaposlena, dezorijentisana, apatična mladež* ne nalazi snage da obeleži svoje mesto u simboličkoj sferi društva. Usteže se da istakne znak protivljenja globalnom kontekstu koji joj je oduzeo pretpostavke za savremen život i učešće u sudbini evropskih vršnjaka. "Nevidljiva", ojadena, ofucana, nekad obična, "zdrava i prava" omladina, strepi od novih ponuda starih "usrećitelja", nepoznajući šta joj je sve oduzeto i prikazano nedostupnim. Prinudena na nove uslovnosti, sumnjičava prema snazi javnog simboličkog izazova, ne prepoznaje prostore akcije koji mogu da doprinesu rasterećenju sadašnjeg jada. Lice trijumfa, izgledi i zvuci junaka ratničkog šika ne dolaze sa Zapada. Domaći populiistički izumi obezvređili su alternativne izbore većine mladih, iako su pronašli sledbenike među akterima zarobljenim u ponudi šik potrošnje.

Tako masovan izbor očigledno regresivnih društvenih ciljeva umanjio je mogućnost kontrole destruktivnih strategija i velikodušno ohrabrio rasterećivanje euforičnih raspoloženja. Masovno poricanje pretpostavki građanske proizvodne osnove društvenog života među mladima, kod nas, otrežnjujuće upozorava. Protivničko izobličavanje postojećih identiteta, "usavršavanje" tradicije preotimanja plena otkrilo je najpogodnije rituale ratničkog šika. Tendencije bujanja omladinskih stilova otpora i neposlušnosti preovlađujućem političkom stilu javile su se nakon pola decenije kroz građanski protest. Oskudni izrazi simboličke obrade obezvređili su stvaralački svet zvaničnog kulturnog konteksta i okrenuli nestrpljivu mladalačku scenu –

potrošnji. Populistički trend je zanemario razvoj kreativnih izbora. Tradicionalno odmeravanje snaga mladića i devojaka koji zastupaju suprotstavljene principe potkultura – razarački i stvaralački, odabrali su regresivne stilske modalitete. Nisu uspeali da osmisle preobražaje, simbolički ponište motive nadmetanja lokalnih izraza stilske dorade. Samostalni učinci savremenog potkulturnog miksa na alternativnoj sceni, prikazali su se najviše tokom studentskog protesta 1996-97.

Zone ratničkog šika

Analize simbola "uspona" novih slojeva i dramatično snižavanje kvaliteta života među najvećim brojem mladih ukazuju na snažne uticaje rata. Neposredni izvori razaranja i nasilne izmene razdvojenih delova društvenog i simboličkog konteksta prevrednovali su različita polja potkulturnih značenja. U posleratnom razdoblju deluju akteri, sada potisnutih, preobraženih strategija mladalačkog sopstva. Nakon smirivanja previranja, obelodanjeni su dramatični učinci. Neophodne prepravke svakodnevnih obrazaca zaštitile su postojeće, značajne razlike. Odbrambeno ponašanje u zastupanju individualnih sklonosti već se naziru. Stvarne mogućnosti oblikovanja "mekših" stilskih izgleda pripadaju drugačijim izborima i prilagođavanju mladih novim usmerenjima na "prepravku" zapadnjačkih projekata u nove stilove života. Pokretljiviji oblici *simboličkog povezivanja* i potvrde stvaralaštva mladih suprotstavljaju se agresivnoj tražnji neosetljivih i simbolički neukih aktera scene. Preovlađujući potrošački izbori otpisuju prava mladih da se razlikuju. Destruktivne orijentacije ratničkog šika potcenjuju stvaralačka obeležja mladalačkog duha.

Aktuelna raslojavanja među omladinom nagoveštavaju izdvojene *zone* koje okupljaju aktere sličnih osobina, bliskih orijentacija, upućujući ih na prisutne pogone izražavanja odabranih struktura osećanja. Prenaglašeni izgledi, arhaizovani ukusi, orijentalni zvuci upotpunjeni su netrpeljivim ponašanjem koje *ističe snagu, prevaru, brzinu i nadmoćnost*. Izborom poželjnih stvari i redosledom osobina koje se *cene, zone trivijalnog, metka, nultog stepena stila, bede i igre, politart i alternativna urba zona*, obeležavaju vidljivu promenu emotivnih navika mladih. Nova tumačenja tradicionalnih obrazaca upućuju na izmenu svakodnevnih aktivnosti, nove oblike zabave i ukazuju na raspoloženja koja mogu obeležiti nove stilove.

U zoni prevare i trivijalne upotrebe patriotskih osećanja kreću se mladi skloni napadnoj upotrebi nacionalnog znaka. Prepušteni su agresivnom osećanju sveta, potrebi da savladaju prepreke i pokore suparnike. Dobrovoljno, sa užitkom, rasprostiru mitske slike i meru svog shvatanja pravde, kudeći rešenja koja počivaju na drugačijim osnovama. Tradicionalna isključivost naravi, uz svetosavsko predanje, heraldiku minolog doba, drevne zapise i monarhističke tradicije prednjače u ideološkim istorijama i patrijarhalnim aršinima koje ističu. Snažna usmerenost na potrošnju nacionalnog znaka otkriva ideološke previde prethodnog, revolucionarnog modela i osujećenu potrebu mladih za osećajnim zajedništvom. Instant obnova memorije "časnog krsta", orla, šajkače, ocila i slavskih insignija – ukazuje na skromne učinke postojećih mehanizama izražavanja emotivne strukture i zadovoljavanja svakodnevnih potreba omladine.

Oskudno razvijene strategije mladalačkog sopstva projektovale su se kao rigidne slike bahatog diskursa osude. Okomile su se na većinu zatečenih vrednosti, hedonistički se usmerivši na užitak razaranja. Megalomanske pretnje "konačnom" pobedom ostavile su tužne tragove etnoproglasa i anahrone učinke izbeglištva. Život pod sankcijama izazvao je stihijski porast sive ekonomije. Parapolitički aktivizam i snažan ideološki nagon dominira ovom zonom. Mladići i devojke uvereni da mogu da raskrinkaju planetarnu zaveru protiv Srba, zagovaraju uništenje neprijatelja i planiraju da se osvete i "iskupe" iskonske nepravde koje je pretrpelo "žrtvonosno" srpsko biće. Dešavanja u ovoj zoni privlače arhaične, starmale likove, komsomolski podmladak novopečenog gazde sa samoupravnim "pedigreom". Ona okuplja egzotične likove kao što su "ugojeni" Isus, "kabinetski" četnik, sa aurom uvredjenog građanskog autokrate ili srdačnim manirima narodskog despota. Ovako namrgođena, gnevna zona sastavljena je od oskudne simbolike. U njoj preovlađuju igre moći i prestiža. Začinjena je snažnim dozama crnog humora i rigidnim držanjem aktera.

Zona metka i zastrašivanja je veoma bliska zoni trivijalnog i prevare, povezana je sa delinkventnim potkulturama. U njoj je osećanje za stil mladića i devojaka povišeno, a napetost aktera je uvećana. Strategija fanatizovanog *Ja* pokretana je herojskim zahtevima *mene* i neprestano ispostavlja niz podviga. Drugi – onaj koji nije sa nama i razlikuje se od nas – doživljava se kao neprijatelj – postaje tradicionalna meta ponižavanja i određen je kao žrtva orobljavanja. Otvoreno uništavanje protivnika obrađuje se kao "biznis", preotimanje

dobara suprotstavljene ciljne grupe ubraja se u "plen", a šikaniranjem zbunjenih aktera postiže se osećaj nadmoći nad podređenim drugim. U zoni *metka, brzine, povrede i provoda* izdvaja se *turbo scena neofolka*. Raslojena je na omladinske aktere *dizelaše, krimose, reketaše, povratnike sa fronta, dilere i skinhedse*. Oni čine upadljiviju varijantu ranijih potkultura silosa i mangupa. Među njima se sreću nabildovani, tetovirani i nalickani "poklonici" teritorijalnog prestiža. Regrutuju se iz svih slojeva. Povezujući "sportski" i dokoličarski stil mladeži novih bogataša, držanje aktera se u ovoj zoni "obogaćuje" upotrebom sile. Mladići i devojke se među sobom razlikuju po izgledu, muzičkim ukusima, žargonu, ponašanju i shvatanjima života.

Dizelaši sklapaju stil: kožna jakna (400 nemačkih DEM), svetlucava trenerka, patike za brzo kretanje, nose "utoku", voze turbo kola, u pratnji "strašne cave" izlaze u folkoteku, slušaju narodnjake i domaći disko, upuštaju se u krađe, uzimaju teške droge. Spoj "šljašteće" varijante "sportskog" izgleda i grubih pokreta, agresivnog stava, bučnog nastupa dopunjen je otvorenim pretnjama oružjem. Akteri su zapaženi kada se između prekršajima, naglašavaju kupovnu i materijalnu moć. Dugo snevani put do "Olimpa potrošnje i priznanja" ostvaruje se uz pomoć šifre koja povezuje urbani šik prostor sa kriminalnim metodama muške inicijacije, "patriotske" naplate tuđeg pogrešnog izbora. Logika definitivnih rešenja je presudna za stil samopredstavljanja. Akteri ove scene "dežuraju" u oazama pseudoimperijalne moći, zakupljuju kulturna gradska mesta i opsedaju centre luksuzne potrošnje. Dizelaši su izazvali pažnju medija, porugu dela vršnjaka, ali i oduševljenje sledbenika. Početkom devedesetih, imidž dizelaša ubrzano se rasprostirao, pojačavajući retoriku stila. Pokušaji analize u medijima, spontane reakcije vršnjaka i javnosti, kao i vicevi o dizelašima doprineli su nastanku svesti o postojanju stila.

Krimosi su potkultura izvršilaca, hvalisavaca, opasnih "momaka iz kraja", uključenih u kriminal kao paradržavni i privatni biznis. Fascinirani moćima zastrašivanja, akteri preporučuju sebe nošenjem vatrenog oružja i "paradiraju" skućenim repertoarom sopstva. Svedenim simboličkim moćima, orijentisanim na izazivanje straha, pokornosti i bezuslovne odanosti, naružani mladići, bliski ratištu, rasprostiru diskurs preteće nadmoći, čuvstvo servilnosti i obnavljaju ikonografiju straha na omladinskoj sceni.

Reketaši su okupili "sportsko", "tehno", "biznis" mešavinu prestupnika i "boraca", koji uigravajući kontrolu i ravnotežu prinude i nasilja, oblikuju uglađeni, "po-

slovni" imidž mladih iz podzemlja. Izbor spoljašnjih oznaka, simbolička težina pomodarske uniforme uspešnih ljudi iz sveta, održava junake novog biznisa na granici potkulturnog kiča i kažnjivog ponašanja. Elegantan izgled kontrastiran je bahatim ponašanjem. Iza ziva zavist neupućenih, strahopoštovanje i divljenje poklonika upotpunjeno je zgražavanjem "pristojnog" sveta i odloženom osudom dela sredine. *Simbolička maska stila* omogućava predah u "biznisu", a znak "elegancije" samo trenutno izbavlja od sumnji, ne donoseći olakšanje. Oslobođanje od "jarosne" emotivne strukture i odvajanje od kažnjivih navika prestupa nije namera aktera. Krimosi izazivaju sudbinu i proveravaju stepen budnosti sistema. Iskušavajući zakon, potvrđuju svoju snalažljivost i prilagođenost surovom svetu podzemlja – gde se samo jedanput greši.

Podstaknut opštom klimom ohrabriranja i tolerisanja nasilja, nastupa podmladak reketaša, džeparoša, plaćenih ubica, lopova, narko-dilera, siledžija, makroa i prevaranata. Niko od njih nije prinuden da se skriva od javnosti. Težnja aktera da budu vidljivi, osvetljeni, priznati i odobreni zadovoljena je ne samo u simboličkoj zoni nasilja, među potkulturama uličnih bandi, već i u političkom i kulturnom miljeu, u medijima, u urbanoj vrevi svakodnevnog života, svugde gde su podržane navike ratničkog šika. Kopča sa državnim poslovima i političke veze posrednika iz zone trivijalnog, unovčivog patriotizma, izdvajaju aktere scene, a zonu čine upadljivom. Neprimećujući pravila, izigravajući zabrane i rušeći granice, akteri zone metka dospeli su na kulturna mesta "priznatog" sveta, skrećući tako pažnju javnosti na sebe. Svakodnevna retorika obračuna pretvorila je ratnika u privatnog vlasnika. Probijen je direktan prolaz sa ratišta na koncerte, u crkvu, skupštinu i folkoteku. "Školu" i "radno" mesto stvaraju i kontrolišu sami akteri scene.

Poslenici u medijima masovnog komuniciranja nisu odoleli zovu militarizacije potkulturnih stilova i priklonili su se "aršinima" prestupničkog prevrednovanja svakodnevnog života. Poslanici u skupštinama, nasuprot umeću parlamentarne debate, podlegli su zakonima linča i obrascima "pobede do uništenja". Osavremenjena prestupnička tradicija razradila je rituale slavlja podviga, podele plena, uskraćivanja "oproštaja", pretnje osvetom, umanjivanja poraza i "čišćenja" vlastitih redova od kompromitovanih "grešnika". Priznanje nadmoći i neuporediv status "glavnog" pokretali su junake ratničkog šika na "unovčavanje haosa". Uigravanje napadnog, simboličkog idioma, okončava se doslednom amnezijom počinjenih prestupa. Primena "hajdučke" pravde, povezane sa prekršajem, osavre-

menjava se "menadžerskim" prevrednovanjem zločina. Akter stila nadmenim stavom *upozorava* i okrutnim izrazom *zastašuje*, a nagomilanim znacima arogantne potrošnje "jednom zauvek" – on *preti*. Posedovanjem luksuznih predmeta, upražnjavanjem kulta brzine i snage, potrošači ratničkog šika kao da upozoravaju "ne prilazi – upoznaćeš strah". Zanemareno učešće svesti o drugoj strani priče svedoči o prekinutom dijalogu *Ja i mene*. Raskorak između namera aktera i učinaka "akcije" objašnjava učestalu pojavu među pripadnicima zone metka koji neprestano "člašćavaju" jedni druge strahom i završavaju kao fanatične mete "većeg gazde" ili egzekutori beskonačnih međusobnih obračuna unutar "okrutne" raskoši novog stila, oblikovanog spajanjem oružja, brzine i straha.

Zone nultog učinka stila počivaju na poricanju zanimanja za upadljive znake savremenosti. Akteri se priklanjaju različitim značenjima, ali nisu spremni da konstruišu drugačiji svet, otporni su na zamke pobunjeničkih stilova. Mladići i devojke doživljavaju simboličke izazove kao suviše, nametnute i opterećujuće izbore. Opređeljeni su za ljudske vrline, brane obična, svakodnevna rešenja i skromna postignuća. Sklona plemenitosti, toplini i poverenju, "obična" mladež prihvata ponuđene uloge i kreće se unutar poznatih obrazaca kuća – škola – posao – brak. Svakodnevni uspeh i poraz u ovoj zoni prihvata se kao deo života, akteri nisu povodljivi za spektakularnim izgledima potkultura, a njihov izbor su svakodnevna umeća i sitnice koje znače život. Ova grupa se može analizirati kategorijom *stila života*, koju savremeni autori sve češće koriste u istraživanjima omladinskih kultura.

Zone nevoljnika, žrtve i svakodnevne bede karakteriše prisustvo prevarenih, tužnih gubitnika. Pojavom izbeglica, apatrida, razočaranih dezertera, ranjenika, invalida i mladih nevoljnika iz osiromašenih i prevarenih slojeva, čiji su životi poremećeni ratnim dešavanjima, ove zone postale su vidljive i mnogobrojne. Strategija sopstva usmerava gubitnika da traženjem krivca, racionalizacijom nostalgije i otpisivanjem nevolje – izmeni pojačan doživljaj bede. Tradicija imitacije, mnogobrojni početnici i surova pravila uklapanja u kontekst ratničkog šika dodatno opterećuju prisutne u *zoni žrtve*. Konfuzija kriterija usmerava učesnika, u najboljem slučaju, na izraze opravdanog nezadovoljstva i prevazilaženje iznenadne nesreće. Umanjene sposobnosti učestvovanja u životu i pokušaji utilitarne zamene pretrpljenog gubitka, svrstavaju aktere u pasivnu grupu poniženih, a grubo prevarene žrtve među sigurne kandidate za obnovu zone mladih osvjetnika.

Zone igre i zanosna obezbeđuju spontanu potvrdu mladalačkog sveta, neguju opušten izgled, tehno zvuk, nežne pokrete i geslo *živi i pusti druge da žive*. Strategije samoiscrpljivanja, zanosnog trošenja vizuelnih i zvučnih efekata i iskušavanje granica sopstva su u podlozi plesnih orijentacija domaćih omladinskih potkultura. *Rejv* (rave) potkultura, tokom osamdesetih godina, postala je poznata u svetu pod nazivom esid kuća (acid house). Početkom devedesetih, ova neohipi varijanta potkulture, našla je svoje prve poklonike kod nas, a sredinom poslednje decenije veka, prerasla je u stilski celovitu potkulturu na beogradskoj sceni. Uprkos otežanim uslovima za razvoj, potkultura rejva, svojim spoljašnjim obeležjima, unutrašnjim stavom aktera i tehno dimenzijom, prati sve bitne momente internacionalne pojave nove tehno potkulture. U početku se slušao tehno-trans, hepi haus i ambijent. Snimljene su i verzije domaćih bendova. Ritam muzike je ubrzan, ples uvodi feminizirane muške pokrete (nihanje kukovima) i skakanje (u mekšoj varijanti rejva). Posvećeni pripadnici kod nas, konstruisali su niz rejv "događaja": rejvove, megarejvove i čil-aute. Rejveri su okrenuti svom svetu, njima je individualnost u prvom planu.

Razlikuju se dve struje: "*oštri*", *pozerski rejv* blizak je svetskom toku i pomodno je usmeren. U "Industriji", neposredno po otvaranju nove scene, bilo je važno pojaviti se u odelu od azbesta, sa gas maskom na licu, u srebrnim gaćama. Pederastija je bila naglašena. Sintetička droga – *ekstazi* (extasy) uzimala se da bi pospešila izražavanje seksualne energije – *zanosa* u rejvu. Kada su beogradski i novosadski rejveri preuzimali obrasce sa svetske scene, činilo im se da su u potkulturi rejva iskreno prisutni. Devojke i mladići su u "kućama plesa" prepoznavali njima istinitiji, bliži svet od onog sa kojim su se svakodnevno sretali u drugačijim "kućama" svakodnevnog života, vaspitanja, disciplinovanja, itd. Druga struja rejva u Beogradu, *prefinjeni*, "*kul*" *rejv* negovao je priču, dobro osećanje, duh i intelekt. Međusobni kontakti poklonika ostvarivani su kroz muziku i minimalne zajedničke projekte: igru na otvorenoj sceni, plaži, Adi, trgu, Kališu, Košutnjaku, uz laganu muziku i zvuke talasa. Poklonici rejva podjednako su skloni prirodi, prave vegetarijanske salate, ispijaju "meka" pića, vruću čokoladu, vole šarenu i veselu odeću. Svoje ezoterične tehno zabave rejveri su priređivali u balonima za tenis, po iznajmljenim kućama, garažama, u Reksu, uz tehnološki moćan zvuk i ambijentalni ugodaj lasera.

Rejv se ispoljio kao antiratna potkultura. Na reju je obično pisalo: "zabranjeno unošenje oružja i alkohola". Panika oko upotrebe droge uticala je da se na flajerima (pozivnicama za događaje) pojave upozorenja "need no drugs". U roku od nekoliko meseci, domaći mediji su obradili muziku, izgled i govorkanja vezana za ovu potkulturu i prihvatili poseban stil oglašavanja scene. Sadržaji rejava ispunjavali su stranice listova, TV i radio kanale. Prenosila su se događanja na reju splavu, iščitavale su se knjige o britanskoj sceni, otvoren je prvi reju šop u gradu (Happy people), a tehno kasete su se ubrzano presnimavale i razmenjivale.

Devojčice se nameću kao posebna, nova, značajna pojava u domaćim potkulturama. Iako su se devojke pojavljivale u svim dosadašnjim potkulturama, nastupima ženskih bendova one su pokušale da obogate ponudu osetljivih zvučnih elemenata za stvaranje novih potkulturnih varijanti stilova. Među beogradskim šminkerima, osamdesetih, dominirale su devojke. U Jugoslaviji, baš zato što su omladinske potkulture sporije usvajale stilove i "opreznije" oblikovale maštovite scenografije izražavanja razlike, znaci muškosti nisu preovlađivali na svim potkulturnim scenama. Nostalgična memorija detinjstva i devojačke sobe razrađena je u imidžu reju devojke. Uloga devojaka, prisustvo ženstvenih izraza i "pozitivnih vajbova" u reju stilu su naglašeni. Nasuprot muškobanjastom izgledu, agresivnom i bučnom nastupu dizelašica, nežne devojke rejava oblače ljupke haljinice, majice, benkice pastelnih tonova, srebrne cipelice i čarape, ističući ljupkost i uljudnost.

Predistorija omladinskih potkultura na Balkanu naslo-njena je na ikonografiju političkog stila, oglašuje se, usvaja i prevrednuje tradicionalna usmerenja političkih potkultura. Dominantni politički stil nametnuo je destruktivni ciklus predstavljanja pojedinca, društvenih grupa i zajednice. Namera političkih autoriteta bila je da potvrde "poetski i autobiografski opus" radničke klase i izvedu "političku konfiskaciju prošlosti" (Gordon, 1986: 170). Politički stil revolucionara oživeo je strategije sumnjičenja. Stvaraoci stila su poricali pokazatelje poseda, obrušavali se na znake užitka, obeležavali tragove sentimentata i odbacivali "dekadentne" vrednosti dokolice. Radikalna zamisao uspona novog "istorijskog aktera" kao i ponudeni kontrakulturni projekti osporavali su građanski habitus obraćajući se reduktivnim strategijama sopstva.

Ratnički doživljaj stvarnosti oglasio se izazovnom praksom poništavanja razlika i obnovio je "preraspodelu"

dobara, prvobitnu akumulaciju kulturnog kapitala "divljim" sredstvima. Istovremeno oživljavanje etno simbola i zagovaranje promene zadržavanjem izvornih revolucionarnih tekovina pojačalo je teškoće oskudnog razumevanja zahteva moderniteta. Blokiran je dijalog mladih i društva, obezvređeni su zahtevi *Ja* i procena stvarnih mogućnosti građanskog, mirotvornog *mene u kontekstu*. Kult domaćeg, strah od izdaje, rituali isključivanja iz kolektiva, kao i sputana veština pregovaranja, uspešno su odložili nužna prevrednovanja strategija, usavršavanja stila života i približavanja mladih pretpostavkama civilnog života. Umesto stvaranja novih oblika, prepoznavanja stvarnih potreba pojedinca i oblikovanja savremenog diskursa *Ja* – koji poznaje svet, uvažava razliku i razume drugog – unošenjem mitskih raspoloženja i epskih arhaizama mladići i devojke su se priklonili obnovi tradicionalne strukture osećanja. Značajan deo urbane omladine odbio je ponudenu zamenu vitalne slike *Ja* ratobornim jurišom za spas nezgrapnog konstrukta kolektivnog *mene*. Početkom devedesetih, odbacivanjem zaveta "krvi i tla", nekoliko stotina hiljada mladih napustilo je zemlju. Nasuprot ratničkom svetu bilo je neophodno konstruisati zone otpora, svedoka i odnosa. Nosioci alternativne produkcije stilova umakli su "novom" patriotskom prevrednovanju *Ja*, izbegavajući da se prilagode zastarelim simboličkim predstavama.

Praktični učinci brzine, iskustvo nadmoći i plen nekažnjive prevare obeležili su zone preostalih izbora ratničkog etno, tehno, proto i retrošika. Vladajuće predstave ratničkog mentaliteta i otkriće funkcionalnih oblika ulaganja u stil, na ovom tlu, ostajale su u senci neposredne provere "pripravničkog" doživljaja rata i produženja tradicionalnog ratničkog "staža" jugoslovenske omladine. Oslabljeno je uverenje aktera da popularnost određuje simboličko umeće i konkretno delovanje stilski "jačeg" na sceni. Uključivanje "oružjem" u život, iskustva na areni svih arena – pravoj sceni okršaja izmenilo je podjednako i aktere i potkulture. Izbor rata je pokolebao zagovornike "simboličke gerile", udaljavajući ih od izvora drugih, životvornih, mudrijih, svrsishodnijih izbora. Simbolička najava i kreativna obrada događaja na paralelnim scenama života pokazuje da je udeo prevrednovanja postojećih i pojava novih simboličkih obrazaca značajna koliko i sama promena. Ratnički šnit i koncept sukobljavanja odredili su izgled stila i tok događaja, isto koliko je prethodna simbolička ponuda i oskudno umeće oblikovanja sputavalo individualni razvoj. Kontekst, u kome su elementi ideološkog zahteva i totalitarnog

nacrta *mene* blokirali izražavanje individualnih razlika *Ja*, nije pogodovao razvoju potkultura. Zamišljena rešenja igre prekrajanja granica, simbolički izbori značajnih teritorija nisu ponudili pravu zamenu za žestoka osećanja likovanja u pobedi niti otkrili zamenu za beznade potisnutog besa pred osećajem poraza.

Potkulture oaze profanog sveta, u sistemima zapadne demokratije, prisvojile su značajno mesto u društvenoj strukturi naglašavajući udeo stila u ukupnoj kulturnoj dinamici. U zemljama bivšeg istočnog bloka, postkomunističke transformacije u demokratsko društvo, potkulturni rok transplant upotrebljen je kao upadljiva bučna scena uigravanja ličnih izbora, zajedničkih osećanja slobode i nezavisnih potreba mladih. Ideološki diskurs preovlađujuće strategije sumnjičenja u socijalističkom kontekstu, otvorena simbolička prisila partijskog delovanja zamenjena je matricom kulturnog i institucionalnog pluralizma. Aktuelna dominacija populističkog znaka osujetila je javnu potvrdu individualističkog duha. Zvanične objave, različiti dekreti proizvodnje novog kulturnog subjekta i novog postkomunističkog sveta izazvali su mlade na konstrukciju paralelnog života i vrednosti. Aktuelna dešavanja obznanila su da istorija Balkana ne poznaje efekte dugoročno uobličavane strukture osećanja niti stvara poželjan znak drugosti. Stvarna ponuda "novog" stila života nije otkrila izvorniji znak, blizak mladima, različit od kulturne industrije ili onih koje je nagovestila romantičarska zamisao građanske kulture.

Literatura

Čolović, I. *Politika simbola, Ogledi o političkoj antropologiji*, Radio B 92, Beograd 1997.

Čolović, I. *Divlja književnost*, Nolit, Beograd 1985.

Dragičević-Šešić, M. *Neofolk kultura, Publika i njene zvezde*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad 1994.

Gordi, E. "Doktor za turbo – folk", *Vreme* br. 251, Avgust 1995.

Gordon, A. "Thoughts out of Season on Counter Culture", in: Punter, D. *Introduction to Contemporary Cultural Studies*, Longman, London 1986.

Gredelj, S. "Dominantne vrednosne orijentacije", u: Lazić, M. (Ur.) *Razaranje društva, "Filip Višnjić"*, Beograd 1995.

RATKA MARIĆ

- Jameson, F. *Postmodernizam u kasnom kapitalizmu*, KIZ "Art Press", Beograd 1995.
- Marić, R. "Skinhedsi na delu", Zbornik SANU, (u pripremi) Beograd 1998.
- Marić, R. "Autsajderi uvode red", *Naša Borba*, 25-26. oktobar 1997.
- Marić, R. "Pankeri i šminkeri", u: Joksimović i drugi: *Mladi i neformalne grupe, IIC, Beograd 1988.*
- Miočinović, M. *Nemoć očiglednog*, Beogradski krug i AKAPIT, Beograd 1997.
- Popov, N. (Ur.) *Srpska strana rata, Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, Republika, Beograd 1996.
- Potkulture I*, IIC SSO Srbije, Beograd 1985.
- Potkulture II*, IIC SSO Srbije, Beograd 1986.
- Potkulture III*, IIC SSO Srbije, Beograd 1987.
- Potkulture IV*, IIC SSO Srbije, Beograd 1989.